

Četvrta operativna zona Slovenije u završnoj ofanzivi za oslobođenje zemlje

U proljeće 1945. godine, operacijska prostorija Četvrtе operativne zone Slovenije — Štajerska, Koruška, istočna Gorenjska i Prekomurje — postala je, za njemačke trupe i štabove u Sloveniji, a prije svega za komandu Jugoistoka, jedna od najosjetljivijih regija. Osnovni razlog za to bila je odluka Hitlerove vrhovne komande da glavninu svojih snaga sa balkanskog ratišta izvlači preko tog područja, s obzirom na razvijenost komunikacija, ali ništa manje nije bila značajna ni procjena da je to najkraća veza za eventualnu predaju zapadnim saveznicima u Austriji. Prema tome, donijeta je i odluka da se njemačke snage hitno ojačaju na toj teritoriji. Krajem januara i početkom februara 1945. godine u Štajersku, Korušku i istočnu Gorenjsku prebačeno je još pet njemačkih divizija iz Mađarske i Austrije, čime je bitno izmijenjen postojeći odnos snaga na operacijskom području Zone. Stoga su napravljene određene korekcije u dotadašnjim planovima upotrebe njenih jedinica.

U sastavu Četvrtе operativne zone nalazile su se sljedeće jedinice: 14. udarna divizija, Operativni štab sa dvije brigade (koje su aprila 1945. godine ušle u sastav 14. divizije), pet partizanskih odreda, više samostalnih bataljona i četa, a od 7. maja i Prekomurska slovenačka brigada, jačine oko 1.900 boraca. Treća brigada KNOJ-a bila je operativno potčinjena Štabu zone, a radi obezbjeđenja važnijih objekata u Mariboru je 10. maja oformljena posebna Mariborska brigada — takođe pod komandom Štaba zone. Ukupni borbeni efektivni Četvrtе operativne zone, prilikom oslobođenja Koruške, iznosili su oko 11.770 boraca.¹ U strukturi jedinica Narodnooslobodi-

lačke vojske Slovenije, Četvrta operativna zona je bila u rangu korpusa i od njenog formiranja, decembra 1942. godine, do kraja rata, njome je komandovao Glavni štab Slovenije.

Polazeći od procjene da će se glavna grupacija neprijateljevih snaga povlačiti iz naše zemlje, najvjerojatnije, preko teritorije Četvrte operativne zone, Vrhovni štab je naredio Glavnom štabu Slovenije (12. februara 1945) da se Štab zone sa Štabom 14. divizije i njenim brigadama prebaci preko r. Save na teritoriju Dolenjske, a da na teritoriji Zone ostane samo Grupa partizanskih odreda Štajerske, podijeljena na manje jedinice, radi veće pokretljivosti i uspješnijeg dejstva. Međutim, kako je neprijatelj osujetio pokret naših brigada ka r. Savi, a i zbog izuzetno visokog vodostaja, Glavni štab Slovenije je odlučio (uz saglasnost Vrhovnog štaba) da odustane od proboja na Dolenjsku, što se ubrzo pokazalo veoma ispravnim, jer su jedinice Zone na svom prostoru odigrale značajnu ulogu u završnim operacijama.

*

U zoru 2. maja 1945. godine, Glavni štab NOV Slovenije primio je radio-zapovjest druga Tita: »Nijemci kapitulirali pred anglo-američkim snagama u Italiji, Tirolu i Koruškoj. Odmah uputite 14. diviziju u Korušku, prema Celovcu, sa zadatkom da zaposjedne Celovec i ostale naše oblasti u Koruškoj. Izvijestite o izvršenju. Tito.«² Istoga dana Štab 14. divizije, preko Štaba zone, dobio je naređenje da sa Tomšičevom, Šercerovom i Bračičevom brigadom krene prema Koruškoj, s tim što je s njima pošao i komandant Zone, pukovnik Peter Stante Skala. Procijenivši da će se ka Celovcu najbrže stići ako se prethodno zauzme Dravograd, Štab divizije je naredio Šercerovoj brigadi da 3. i 4. maja napadne neprijateljevu posadu u tom garnizonu, ali se od tog zadatka ubrzo odustalo zbog jakog otpora Nijemaca. Glavni štab Slovenije je ponovo insistirao da se napad obustavi i da divizija ubrza pokret u Korušku: »Mi moramo prvi stići u Celovec i Beljak.«³ Razloga takvoj žurbi bilo je više ali je osnovni bio u tome što se po svaku cijenu nastojalo one-

¹ Matevž Hace, *Komisarjevi zapiski*, knj. 2. Ljubljana 1959, str. 273. Četrnaesta udarna divizija bila je sastavljena od prekaljenih boraca. Njene brigade su formirane: Tomšičeva i Šercerova 1942, Šlandrova i Bračičeva 1943, a Zidanškova i Treća brigada KNOJ-a 1944. godine. Na osnovu direktiva GŠ Slovenije i CK KP Slovenije iz sastava Četvrte operativne zone upućeno je nekoliko hiljada boraca za popunu jedinica Sedmog korpusa NOVJ.

² Arhiv Inštituta za zgodovino delavskog gibanja (IZDG), fasc. 41/III.

³ Isto, fasc. 46.

moгуćiti da se glavna neprijateljeva grupacija izvuče iz naše zemlje i preda zapadnim saveznicima. Da je takva namjera postojala, potvrđuje i načelnik Štaba komande Jugoistoka, general-major E. Šmit Rihberg, koji u svojoj knjizi »Završne borbe na Balkanu« piše kako je njegov pretpostavljeni, general Ler, pozvao Engleze da što pre zauzmu Trst i južnu Austriju i da je svim silama nastojao da spriječi nastupanje Jugoslovenske armije.⁴

Prvih dana maja 1945. godine u Zasavju su se našle Šlandrova i Zidanškova brigada sa jedinicama Kamniško-zasavskog partizanskog odreda, koje su po naređenju Glavnog štaba Slovenije trebale da učestvuju u oslobođenju Ljubljane. Da bi uskladio dejstva tih brigada i organizovao njihovo sadejstvo sa jedinicama Sedmog korpusa Jugoslovenske armije, Štab zone je uputio na taj teren Ivana Dolničara, komesara 14. udarne divizije, ali je već 8. maja Glavni štab Slovenije uputio novu depešu: »Šlandrovu i Židanškovu brigadu usmjeriti u pravcu Koruške«. U zoru 9. maja one su se spustile u gornjosavinjsku dolinu. Koruški partizanski odred, kojem je Štab zone naredio da prodire ka Celovcu, samoinicijativno je oslobodio oko 650 političkih zatvorenika iz Begunja, a potom je nastavio pokret ka Koruškoj i u Rožnoj dolini, razoružavajući usput njemačke vojnike (zajedno sa jedinicama Korušskog partizanskog odreda).

Prodor 14. udarne divizije u Korušku

Prve žestoke okršaje sa njemačkom SS divizijom »Galicien« jedinice 14. divizije imale su u dolinama Koprivno i Lepeno. Posle obostranih gubitaka, tri brigade su nastavile gonjenje neprijatelja na teritoriji Koruške: od 6. do 9. maja Bračičeva brigada je zaposjela Borovlje, Tomšičeva brigada — Sinču Ves, a Šercerova — Velikovec. Jedinice Kokršskog i Korušskog partizanskog odreda, pripremajući se za nastupanje ka Celovcu, 7. maja su vodile uspješnu borbu kod Bistrice, u Rožu, i oslobodile oko 150 interniranih antifašista. Jedinice Kokršskog odreda su vozom i automobilima krenule 8. maja u Celovec, ali su na putu srele jedinice britanske vojske, pa su organizovale zajedničku kolonu i u Celovec ušle kao jedna jedinica.⁵ Koruški partizanski odred je 7. maja učestvovao u oslobo-

⁴ E. Šmit Rihberg, *Završne borbe na Balkanu*, Hajdelberg 1955.

⁵ Ivan Jan, *Kokrški odred*, Ljubljana 1980, str. 383; F. Strle, *Veliki finale na Koroškem*, Ljubljana, 1977, str. 88—91. Dr Tone Zorn po »Kartner Zeitung«, Klagenfurt, 8. maja 1945. godine.

đenju Borovlja, a Koruški (Prekodravski) bataljon uspješno je djelstvovao sjeverno od Drave i oslobodio Bistricu, Knežu, Šentlenart, Grbinj i druga mjesta. Tako su jedinice Četvrte operativne zone oslobodile cijelu celovačku kotlinu.

Štab zone se sa anglo-američkim vojnim misijama i zaštitnim bataljonom nalazio, najpre, u Ravnama kod Šoštanja, ali se 8. maja, uoči njemačke kapitulacije, premjestio u Topolšicu. Budući da su se prethodnice njemačkih i kvislinških snaga kretale komunikacijama Šoštanj — Dravograd i Šoštanj — Črna Poljana, a da na prostoru do Dravograda i Poljana (oko 40—50 km) nije bilo naših jedinica, izuzev zaštitnog bataljona sa oko 150 boraca, Štab zone je odlučio da se napiše letak na njemačkom i slovenačkom jeziku i obavijesti sve da je rat završen i da se njemačke i kvislinške snage predaju jedinicama Jugoslovenske armije. Komandantu zaštitnog bataljona je naređeno da sa glavninom bataljona zauzme dominantne položaje na izlasku iz Šoštanja, na raskršću ceste za Topolšicu i Črnu i u dolini Mislunje, te da sruši drveni most preko r. Velunje, kod Šoštanja, što je i učinjeno u zoru 9. maja.

Na poziv naših boraca da stanu, Nijemci se nijesu obazirali. Borci zaštitnog bataljona su potom otvorili vatru, ali su njemački oficiri naredili svojim jedinicama da i one to učine, pa je tek poslije kraćeg zastoja uspostavljen prvi kontakt. Oficir obavještajnog centra Štaba zone, Herman Slamič Urh, saopštio je njemačkom majoru da su isturene izvidnice, da se sjeverno od tih položaja nalaze krupne jedinice Jugoslovenske armije, te da je Njemačka potpisala безусловnu kapitulaciju, koja obavezuje sve njemačke komandante da odmah polože oružje. Kolona neprijateljevih vojnika je stala. Herman Slamič je došao u Štab zone, gdje je poslije kraćeg dogovora odlučeno da organi Štaba zone sa anglo-američkom misijom odmah krenu na taj sektor, jer je trebalo djelstvovati brzo i odlučno.

Sa političkim komesarom Zone, drugom Haceom, dogovoreno je, 9. maja oko šest sati, da pregovore sa njemačkom komandom vodi načelnik Štaba zone, Petar S. Brajović. Na mjesto pregovora ubrzo su stigli i predstavnici anglo-američke vojne misije (od njih je bio i jedan poreklom iz Hrvatske). Njemačkom oficiru, koji je pošao da izvijesti svoju višu komandu, rečeno je da informiše pretpostavljene o tome da se pri našem štabu nalazi i anglo-američka vojna misija, te da je Jugoslovenska armija potpuno ravnopravna sa ostalim armijama antihitlerovske koalicije. Za to vrijeme, na pošumljenom grebenu borci su upadljivo pokazivali svoje puškomitraljeze, a stal-

no kretanje oficira trebalo je da stvori utisak kako se tu nalaze naše jake snage.

Ubrzo je stigao i komandant specijalne jedinice komande Jugostoka, major Engelbreht. Obavijestio nas je da ga je general Ler ovlastio da vodi pregovore, da mu je radio-vezom prenio naše zahtjeve, ali da general Ler moli da dopustimo mirno izvlačenje njemačkih trupa na teritoriju Austrije, kako bi se tamo predali anglo-američkim snagama, jer se s tim, navodno, saglasio i maršal Tito. Kako vremena za velike rasprave nije bilo, a operativna situacija je nalagala brza i odlučna rješenja, njemačkim pregovaračima je postavljen ultimatum: »Ako ostanete pri odluci da produžite pokret, napadamo sa zemlje i iz vazduha.« Takav stav, kao i prisustvo šefa anglo-američke vojne misije pri Štabu zone majora Ovena, prisililo je njemačke pregovarače da ponovno odu u svoju komandu, odakle su se ubrzo vratili sa predlogom da obustavimo sve akcije u naredna tri sata, dok ne dobiju odgovor od admirala Denica.

Bilo je evidentno da Ler pokušava dobiti na vremenu. Zbog toga je njegov novi zahtjev energično odbačen, a oficirima koji su pregovarali rečeno je: »... ukoliko se do 11 sati bezuslovno ne predate, pozvaćemo našu i savezničku avijaciju. Zapamtite, deset minuta poslije prijema ovog ultimatum, ako ne prihvatite uslove, sve naše oružje, a kasnije i avijacija, udariće na vaše kolone.«⁶

Ovlašćeni predstavnici generala Lera ubrzo su se vratiti i obavijestili nas da je Ler pristao na bezuslovnu kapitulaciju njemačkih snaga na tom sektoru, te da je izdao naređenje komandi glavne kolone, koja maršuje u pravcu Šoštanja, da se odmah preda našim snagama. Kada je to saznala najstarija njemačka komanda, naredila je da se svi oficiri sakupe na obližnjoj livadi, a sva motorna vozila, naoružanje i oprema u ispravnom stanju prikupe kod raskrsnice u s. Metleče, gdje su i vođeni pregovori. Tom prilikom njemačka komanda predala je i radio-stanicu, preko koje su vođeni pregovori sa generalom Lerom pa je od 7 sati 9. maja veza sa njim bila u prekidu. U isto vrijeme je i Štab zone uputio depešu Glavnom štabu Slovenije: »Zaštitni bataljon Štaba zone kod Šoštanja razoružao motorizovanu kolonu Nijemaca, ustaša, domobrana, četnika i kozaka, koja se kreće od Zagreba. Materijala mnogo. Ultimatum o predaji prihvatili.«⁷

⁶ Matevž Hace, *Isto*, str. 265—268; Petar S. Brajović, *Konačno oslobođenje*, »Spektar«, Zagreb 1983, str. 364—378; F. Strle, *Isto*, str. 142—155; Petar S. Brajović, *Konec druge svetovne vojne u Sloveniji*, Ljubljana 1976.

⁷ Arhiv IZDG, fasc. 46/I.

Razoružanje velike njemačke kolone bilo je u toku, a general Ler je još uvijek očekivao predstavnike Jugoslovenske armije. U dva maha su komesar i načelnik Štaba zone, sa grupom oficira, i pratiocima pokušali da se probiju do komande Jugoistoka, ali nisu uspjeli zbog velike zakrčenosti komunikacija ogromnom ratnom opremom i tehnikom, a naročito zaprežnih kola koja su gotovo sputavala svaki promet i saobraćaj. Komanda Jugoistoka je takođe, po Lerovom naređenju, pokušavala da uspostavi vezu sa nama, ali bez uspjeha. Sumnjajući da je riječ o zamci i obmani, a u strahu od dejstva avijacije, general Ler je oko 10 sati 9. maja oklopnim vozilom uputio jednog višeg oficira da traži partizane, pa je to vozilo naletjelo na jedinice Šlandrove i Zidanškove brigade, kojima je rukovodio Ivan Dolničar, politički komesar 14. udarne divizije. Njemački major mu je predao pismo generala Lera, nakon čega je Dolničar utanačio da se sastane sa Lerom u s. Letušu istoga dana u 13 sati. Prilikom tog susreta Ler je rekao Dolničaru da se ne namerava predati partizanima, jer akt o kapitulaciji Njemačke, navodno, važi samo za savezničke armije. Ipak, general Ler je pristao da razgovara u Štabu zone i izrazio spremnost da odmah krene.

Pregovori i kapitulacija njemačkih snaga

U pratnji političkog komesara 14. divizije, generali Ler i Šmit, sa komandom Jugoistoka, stigli su u Topolšicu oko 15.30 sati 9. maja. U lječilišnoj trpezariji, za crnim okruglim stolom, sjedili su na jednoj polovini potpukovnici Matevž Hace, Ivan Dolničar i major Petar S. Brajović, a na drugoj — general-pukovnik Aleksander Ler, general-major Šmit Rihberg i jedan njemački pukovnik. Predvodio je dr Jože Beninger.

Pregovorači su počeli energičnim zahtjevom komesara Četvrtе operativne zone: »Generale Ler, izdajte naredbu svim vašim jedinicama da polože oružje i da se bezuslovno predaju snagama Jugoslovenske armije«. Ler je na to predložio da svoje trupe preda na »povoljnijem mjestu«, u Celovcu, jer je tamo, navodno, veća prostorija za tako »brojnu vojsku«. U stvari, računao je da su tamo britanske snage. Načelnik Štaba zone je takav predlog kategorički odbacio primjedbom da je teritorija Štajerske veoma prostrana i da može prihvatiti sve njemačke snage, a kada je riječ o bezuslovnoj kapitulaciji — ona može biti izvršena na svakom mjestu. »Naprijed nećete ni koraka! Razoružanje se ima izvesti ovdje i svuda gdje se nalaze jedinice Jugoslovenske armije.«

— A šta ako, ipak, pođemo naprijed, upitao je nakon kraćeg razmišljanja komandant Jugoistoka, vjerujući da će suprotna strana nasjesti na taj blef. Odgovoreno mu je još rezolutnije: »Ako tako nešto naredite, naše brigade i divizije, raspoređene oko vaših kolona, otvoriće žestoku vatru«. Komesar Zone je na to dodao: »U stalnoj smo vezi sa Glavnim štabom Slovenije i Generalštabom Jugoslovenske armije, i dovoljno je samo da im javimo koliko nam je eskadrila potrebno da bi bombardovali vaše kolone.« Takvu reakciju general Ler, očigledno, nije očekivao. Uzbuđeno je skočio i gotovo u magnovenju ponovio: »Ne, to nikako! Dosta su već moji vojnici iskrvarili. Više nije potrebno«. Komandant Jugoistoka je bio potpuno slomljen.

Zahtijevali smo da general Ler odmah uputi depeše svojim komandama o kapitulaciji (prva je upućena 9. maja oko 19 sati, odmah poslije završenih pregovora, u kojoj, pored ostalog, stoji: »Zaobljeništvo će zavisiti od konferencije saveznika«), a istovremeno je u Štabu zone počeo rad na ažuriranju dokumenata o kapitulaciji na njemačkom i slovenačkom jeziku. Tekst o bezuslovnoj predaji njemačke Grupe armije »E« potpisali su general-pukovnik Aleksander Ler i general-major Erih Šmit Rihberg, a u ime Štaba Četvrte operativne zone — njen komesar, potpukovnik Matevž Hace, i načelnik Štaba, major Petar S. Brajović.⁹

Drugim radiogramom (koji je upućen odmah poslije prvog) komande Grupe armija »E« obaviještene su komande 21. i 91. armijskog korpusa i druge potčinjene komande o tome da »protivnik traži da se smjesta položi oružje jedinicama Jugoslovenske armije.¹⁰ Kasnije se saznalo da su u drugoj depeši, upućenoj komandama korpusa, šifranti izmijenili sadržaj teksta, pa je ispalo da će »njemački vojnici, pošto odlože oružje, stvarno stići u domovinu.« (Oficiri iz Štaba zone koji su kontrolisali predaju njemačkih depeša nisu se razumeli u njemačke šifre). Kada su se u toku noći 9/10. maja načelnik Štaba i politički komesar Zone vratili iz Celja u Topolšicu upoznali su generala Lera i Šmita da neke njihove komande ne izvršavaju naređenje o bezuslovnoj kapitulaciji.¹¹ Na osnovu našeg na-

⁸ M. Hace, *Isto*; P. Brajović, *Isto*; F. Strele, *Isto*; P. Brajović, *Isto*.

⁹ Matevž Hace, *Isto*, str. 265–268; Petar S. Brajović, *Konačno oslobođenje*, str. 364–378.

¹⁰ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, njemačka arhiva, reg. br. 32–3–3, k. 25.

¹¹ Dok su se njemačke oružane snage u Italiji (Kazerta), zapadnoj Njemačkoj, Holandiji i Danskoj dobrovoljno predavale Anglo-Amerikancima, u Jugoslaviji su nastojale da na svaki način izbjegnu predaju jedinicama Jugoslovenske armije — svakako zbog učinjenih zločina u našoj zemlji. Zato je kapitulacija njemačkih snaga pod komandom generala Lera bila velika pobjeda Jugoslovenske armije.

naređenja, general Šmit Rihberg, pod kontrolom oficira iz Štaba zone, poslao je 10. maja u dva sata jedinicama depešu sa ponovljenim tekstom pismenog naređenja generala Lera. Tekst naređenja je glasio:

»Saopštava se svim komandama i ustanovama: Jugoslovenska armija je odredila slijedeće konačne uslove za kapitulaciju: odlaganje i predaju oružja od strane njemačkih snaga koje se nalaze južno od rijeke Drave. Za oficire, podoficire i vojnike biće određeni posebni, odvojeni logori. Naređenja jugoslovenskih i njemačkih oficira, koji su određeni za sprovođenje tih zadataka, treba izvršavati.«¹²

To pismeno naređenje generala Lera nosili su od 19 sati 9. maja njemački oficiri u pratnji oficira iz Štaba zone, a propusnice koje su im omogućavale slobodno kretanje imale su potpise generala Lera i majora Brajovića. Istoga dana Štab zone je obavijestio Glavni štab Slovenije da su naše jedinice »... oslobodile Celje, Šoštanj, Slovenjgradec, da ima mnogo motornih vozila od Dravograda do Rajhenbruga. Za njemačke i ostale kvislinške snage odredili smo privremene logore na području Kozje, Planina, gornja savinjska dolina, Šent Florijan, Grebe i Šentilj. Šlandrova i Zidanškova brigada i Kozjanski odred razoružavaju njemačku vojsku. Komanda Jugoistoka ima četiri korpusa. Jedan korpus je u Beljaku. Štab general-pukovnika Lera sa zarobljenicima nalazi se u blizini našeg štaba«.¹³

Tamo gdje nije bilo jedinica Jugoslovenske armije, na primjer, na sektoru Dramlja-Šentjur, razoružavanje jakih njemačkih snaga obavili su politički aktivisti, zajedno sa dijelovima Kozjanskog odreda i Narodnom zaštitom. Nakon pregovora, u komandi mjesta Celje dali smo zadatak političkom komesaru i predstavnicima nekih štabova da odmah obavijeste sve štabove divizija i brigada koji tu stignu da od Celja i Šoštanja do Dravograda i Poljana nema naših jačih operativnih snaga, koje bi razoružavale njemačke i kvislinške snage. Brojno mali zaštitni bataljon Zone krajnjim naporima je prihvatao, razoružavao i sprovodio u privremene zarobljeničke logore jake njemačke oružane snage, ali je već narednih dana situacija postala znatno povoljnija.

Sve jedinice Četvrte operativne zone, koje nisu pošle na teritoriju Koruške (Šlandrova i djelimično Zidanškova brigada, glavnina Treće brigade KNOJ-a i Kamniško-zasavski odred), angažo-

¹² Arhiv Vojnoistorijskog instituta, njem. arhiv 55/2, kut. 2.

¹³ Arhiv IZDG, fasc. br. 46/II.

vale su se još od 9. maja na razoružavanju njemačkih i kvislinških snaga u celjskoj kotlini i dolini Savinje. Međutim, kako su neke njemačke i kvislinške jedinice odbile da polože oružje, pokušavajući da se probiju do anglo-američkih snaga u Austriji, naši štabovi su odmah preduzeli opsežne mjere kako bi u što kraćem roku zatvorili sve prelaze preko Drave i stare jugoslovensko-austrijske granice, naročito na sektoru kod Dravograda, zatim u Guštanju (Ravne na Koroškem), Poljani i Borovljima. Štab Šercerove brigade uputio je jedan bataljon u već oslobođeni Grebinj i jedan motorizovani bataljon u Celovec, gdje je stigao 9. maja u 10.30 sati, a u toku noći borci jurišnog bataljona Tomšičeve brigade napali su na njemačku posadu u Šentlipšu i oslobodili to mjesto. Zatim su četiri bataljona Tomšičeve brigade oslobodili Sinča Vas i Pliberk. Kako na sektoru Dravograda nije bilo naših jačih snaga, Štab 14. divizije je usmjerio jedinice Tomšičeve brigade ka tom rejonu, što je bilo od izuzetnog značaja za dalja dejstva. Do pada mraka 9. maja oslobođena je Mežička dolina, a zatim su u Dravogradu posjednuti mostovi. U toku 9. maja jedinice Treće brigade KNOJ-a oslobodile su i Železnu Kaplu, preko koje su se povlačile kvislinške snage, i otpočeli su sa razoružanjem neprijateljskih vojnika.

Čvrsto držeći mostove na Dravi, 14. udarna divizija nije dozvoljavala neprijateljevim snagama prodor na sjever. *Zidanškova brigada*, koja je dobila zadatak da što prije stigne u Celovec, 10. maja u 22 sata kamionima se prebacila preko Celja u Maribor. U Celovec je stigla tek 12. maja u ponoć, jer u Mariboru nije bilo goriva za kamione. Ni tu nije ostala duže, već se nakon jednog dana, po naređenju Štaba 14. divizije, vratila u Velikovec.¹⁴ U pokretu iz Celja u Velikovec, brigada je bila od velike pomoći pri razoružavanju ostataka njemačkih i kvislinških snaga. *Šlandrova brigada* je, takođe, mnogo pomogla pri razoružavanju jedinica 91. korpusa i dijelova njemačkog 21. korpusa u celjskoj kotlini, a uz to je dijelom snaga 13. maja vodila manje borbe sa njemačkim i kvislinškim snagama na sektoru Poljana. *Kozjanski partizanski odred*, sa dijelovima Kamniško-zasavskog partizanskog odreda i jedinicama KNOJ-a, doprinio je razoružavanju njemačkih i kvislinških snaga od 9. do 12. maja u celjskoj dolini, a u svom sektoru je organizovao i veći broj komandi mjesta.

U toku 10. maja jedinice 10. krajiške divizije izvršile su napad na dijelove 373. njemačke divizije na sektoru s. Zameško — s. Raka. Borbe su obustavljene tek poslije nekoliko sati, kada je

¹⁴ Mirko Fajdiga, *Zidanškova brigada*, Ljubljana, 1975, str. 688—696.

komandant njemačke divizije primio naređenje generala Lera da se preda jedinicama Jugoslovenske armije.¹⁵ U naredna dva dana jedinice Treće divizije su, sa dijelovima snaga Druge armije i borcima Kozjanskog i Kamniško-zasavskog odreda, energično razoružale i zarobile glavninu 7 SS. divizije i dijelove 373. njemačke divizije na sektoru Sevnice — Zidani Most — Rimske Toplice.

Kada je glavnu njemačko-kvislinšku kolonu 9. maja, oko sedam sati, u rejonu Šoštanja zaustavio bataljon Četvrte operativne zone, a general Ler naredio da se trupe u tom rejonu počnu razoružavati, istovremeno su se zaustavile i bočne kolone, koje su se kretale prema Šentjuru i Celju, odnosno prema Velenju i Mislinjskoj dolini, jer drugog pravca za izvlačenje nije bilo.¹⁶ Pojedine grupe neprijateljevih vojnika pokušale su da se izvuku besputnim i pošumljenim terenima, što je prinudilo prednje motorizovane dijelove 21. i 91. korpusa da usmjere pokret ka gornjoj savinjskoj dolini, gdje su ih 9. maja razoružale jedinice Šlandrove i Zidanškove brigade.¹⁷ Pošto su na sektoru Celja odstupale snage 91. korpusa, Štab zone je naredio Leru da ih usmjeri ka Kamniku gdje su ih razoružale jedinice 15. divizije Sedmog korpusa. Prednji dijelovi grupe generala Kena i jedinice njemačkog 21. korpusa stigli su do Šentjura 9. maja uveče, ali dalje nisu mogli da krenu zbog zakrčenosti komunikacija na glavnom odstupnom pravcu. Rukovodstvo te kolone je saznalo za kapitulaciju u Topolšici, pa je tražilo da uspostavi vezu sa našim jedinicama, što je ubrzo i ostvareno. Razoružavanje je počelo pred ponoć, uz kontrolu političkih aktivista Osvobodilne fronte, njihovih jedinica za obezbjeđenje — Narodne zaštite i kurira. Obavljeno je prema dogovoru, ali veoma sporo. U Šentjur je 10. maja došla najpre komanda mjesta iz sastava Kozjanskog vojnog područja, a zatim jedan bataljon Kozjanskog odreda, pa je nastavljeno razoružavanje. Borci tog bataljona naišli su na jaku ustašku grupaciju, koja je pružala otpor i nije htjela da se preda. Definitivno razoružavanje je izvršila 11. i 12. maja 16. divizija Treće armije, sa ostalim snagama koje su se zatekle na tom području, i to tek poslije pregovora koje je vodio načelnik Štaba 16. divizije sa komandantom 21. korpusa, generalom Ludvigerom.

¹⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (Zbornik), tom XI, knj. 1, dok. 96.

¹⁶ Petar S. Brajović, *Politični aktivisti sodeluju pri razoružitvi okupatorja*, »Večer«, Maribor, 27. i 28. jul 1970, i *Konec druge svetovne vojne v Sloveniji*, Ljubljana, 1977.

¹⁷ Z. Klanjšek, T. Ferenc, I. Ferlež, M. Mikuž, A. Nedog, J. Novak, M. Stepančič, M. Stiplovšek: *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945*, Ljubljana 1976, str. 997.

Na sektoru Boravljja, međutim, došlo je do žestoke borbe. Jaka grupacija njemačkih i kvislinških jedinica iz sastava Gestapoa, SS-trupa, policije i bjelogardejaca, pod komandom SS-general-a Ervina Rezenera, koja se povlačila iz Ljubljanske pokrajine i Gorenjske, sa namjerom da se poslije proboja položaja naših snaga na sektoru Borovlja preda britanskim jedinicama, izvršila je 11. maja oko podne silovit i iznenadan artiljerijski i minobacački napad na jedinice Bračićeve brigade i Koruškog partizanskog odreda, što im je nanijelo osjetne gubitke (oko 180 boraca je izbačeno iz stroja), ali je istovremeno prisililo komandanta Zone da preduzme energične protivmjere. Naredio je da se toj grupaciji neprijatelja pruži snažan otpor, a angažovan je i dio motorizovanog odreda Četvrt-e armije, što je ubrzo paralisalo neprijateljeve planove. Do 13. maja zarobljeno je oko 2.000 bjelogardejaca.

Glavnom štabu Slovenije upućena je 10. maja depeša, u kojoj se izvještava o situaciji na sektoru Šoštanj — Dravograd i Šoštanj — Poljana: »Trenutno smo odredili privremene logore. Zbog brojno malog stanja naših jedinica i ogromnih snaga Nijemaca, potrebno je da u što kraćem vremenu dođe neka veća jedinica, da što prije izvrši razoružavanje njemačke vojske. Skala traži da Štab zone dođe na Korušku. Velika potreba za ljudstvom na Štajerskoj, a veća za Korušku«. ¹⁸ Primljeni telegram je komandant Glavnog štaba Slovenije, general-major Dušan Kveder, proslijedio Generalštabu Jugoslovenske armije, a zatim je sa njegovim sadržajem upoznat drug Tito, koji je već sutradan (13. maja) uputio nove instrukcije štabovima Prve i Treće armije. U depeši upućenoj Štabu Prve armije kaže se: »Zamjeram što ste usporili gonjenje i protjerivanje neprijatelja ka sjeverozapadu. Gro njemačkih i kvislinških snaga prelazi granicu i predaje se Englezima. Naređujem da hitno presijecete sve veze prema Austriji i ne dozvolite da se neprijateljske snage izvu-ku. U Korušku ne treba slati nove trupe. Tito«. ¹⁹ Štabu Treće armije je naređeno: »Prvo, hitno presijecite sve veze za Austriju i spriječite povlačenje njemačkih i kvislinških trupa. Pomozite Slo- vencima u razoružavanju Nijemaca. Drugo, u zapadnom dijelu Ko- ruške već se nalaze Englezi. Tamo ne treba slati nove trupe. Oni naši dijelovi koji se tamo nalaze, neka ostanu«. ²⁰

Štabovi armija su odmah preduzeli energične mjere kako bi za što kraće vrijeme realizovali zapovijesti vrhovnog komandanta.

¹⁸ Arhiv IZDG, fasc. 46/I.

¹⁹ Zbornik, tom II, knj. 15. dok. br. 293; Arhiv Vojnoistorijskog instituta, reg. br. 9—21/10, k. 258a.

²⁰ Zbornik, isto, dok. br. 295; Arhiv Vojnoistorijskog instituta, reg. br. 3—7/1.

Štab Prve armije o tome izvještava već 14. maja: »Jutros od Celja naša Peta i Jedanaesta pošle u obuhvat pravcem Šoštanj. Sa njima Morača, Plavi. Peko.«²¹ Istog dana je u Generalštab stigla i depeša Štaba Treće armije: »Trebalo bi da Prva armija napada pravcem Šoštanj — Poljana da bi ih obuhvatila sleva, zatim Velenje — Podgorje da bi ih ugrozila s leđa. Naša avijacija da bude 14. maja što aktivnija, jer treba imati na umu da se ustaše bore na život i smrt. Dve brigade 16. divizije uputiti kamionom preko Ljubljane i Kranja sa zadatkom da pojačaju sektor Poljane koji drže slovenačke jedinice radi što efikasnijeg presijecanja odstupnice neprijatelju.«²²

U Maribor su 9. maja, bez borbe, ušle partizanske jedinice Četvrte operativne zone i Treće brigade KNOJ-a, a sljedećeg dana i jedinice Prekomurske brigade i 51. divizije. Da bi obavijestio o situaciji na sektoru Celje — Šoštanj i Mislinska dolina, u Maribor je 10. maja popodne upućen komesar 14. divizije, koji je tamo informisao načelnika štaba Treće armije, pukovnika Subotića, i delegata Glavnog štaba Slovenije, general-majora Ladu Ambrožića, o situaciji u Zidanom Mostu, Celju, savinjskoj dolini i prema Dravogradu, te o tome da se general Ler nalazi u Topolšici u zarobljeništvu, što nisu znali. »Koliko god su za štab Treće armije ta obavještenja bila dragocjena za usmjeravanje daljih akcija« — piše Milan Basta, politički komesar 5. divizije, koji se tada nalazio u Mariboru — »sa stanovišta operativno-taktičke situacije ona su stigla relativno kasno, i uz to nisu bila kompletna. Štab armije stigao je u Maribor tek 12. maja«.²³

Jedinice 51. divizije prebacile su se vozom iz Maribora u Dravograd 12. maja u prijedopodnevrim časovima, i odmah su, zajedno sa jednim bataljonom Prekomurske brigade i dijelovima Tomšičeve brigade, angažovane u sprečavanju proboja ustaša ka mostu u Dravogradu. Sutradan je upućen ultimatum ustaško-četničkoj grupaciji u rejonu Dravograd — Guštanj da se preda, ali je ona to odbila. Oko 11 sati izvršen je opšti napad na ustaše i četnike, koji su se grčevito borili da ne padnu u naše ruke, pa su u noći 13/14. maja izveli čak i snažan protivnapad, kojim su uspjeli da potisnu naše snage na lijevu obalu Drave. Gotovo u isto vrijeme žestoke borbe sa ustaškim snagama u rejonu Gornji Dolič — Huda Luknja vodile su jedinice 17. udarne divizije, sprečavajući proboj neprijatelja preko mostova u Dravogradu. U toj teškoj borbi, od 12. do 14. maja, iz

²¹ Zbornik, tom XI, knj. 1. dok. br. 1369.

²² Kosta Nađ, *Pobeda*, Zagreb, 1980, str. 207.

²³ Milan Basta, *Rat je završen 7 dana kasnije*, Beograd 1982.

stroja je izbačeno 270 boraca iz jedinica 17. istočnobosanske divizije (82 poginula i 186 ranjenih), ali su zarobile oko 11.000 ustaša i njihovih pristalica, koji su bježali iz Jugoslavije.

Štab Četvrte operativne zone, po zahtjevu svog komandanta, prebacio se 11. maja iz Topolšice u Velikovec. Prije odlaska razmatran je problem obezbjeđenja zarobljenika, odlučeno je da se Ler sa svojom komandom zadrži i dalje u Topolšici. Obezbjeđenje njemačkog logora preuzela je zaštitna četa, pod nadzorom majora Ivana Majnika. Međutim, kada su utvrdili da je Majnik odsutan (samoinicijativno je pošao u Ljubljanu, a u povratku je sa Vidom Tomšič produžio u Korušku), grupa njemačkih oficira sa Lerom na čelu iskoristila je tu situaciju, pa se 12. maja oko 14. sati priključila nerazoružanoj koloni 104. divizije i predala se britanskim snagama u Bistrici, kod Pliberka. Slijedećeg dana Ler je prebačen u Grebinj, gdje se nalazio britanski tenkovski puk. Čim je saznao za to bjekstvo, komandant Zone je uložio energičan protest komadantu britanskog korpusa, zahtijevajući da se general vrati u naše zarobljeništvo, a 14. maja su u Štab korpusa došli lično komesar i načelnik Štaba zone sa identičnim zahtjevom. Zahvaljujući upornom i odlučnom stavu, britanski general je obećao da će preduzeti sve mjere kako bi glavnokomandujući Jugoistoka bio vraćen u naše zarobljeništvo. Istoga dana u popodnevnim satima stigao je u Štab zone jedan pukovnik britanske armije i saopštio da odmah možemo preuzeti generala Lera. Taj zadatak je povjeren komesaru 14. divizije, potpukovniku Ivanu Dolničaru, koji je Generala Lera preuzeo u Grebinju. Dva dana kasnije (16. maja), u Štab zone su došli politički komesar Treće armije, pukovnik Branko Petričević, sa oficirima Bakićem i Kovačevićem, i uz obezbjeđenje izviđačke čete 14. udarne divizije sproveli generale Lera i Šmita i tri njemačka pukovnika u Štab treće armije u Maribor.

Sva nastojanja 14. slovenačke divizije i Sedme vojvođanske brigade da prisile njemačku 104. lovačku diviziju i druge jedinice, koje su noću između 12. i 13. maja stigle do Poljane, da polože oružje bez prolijevanja krvi — ostala su bez efekta. Zato su morali otvoriti vatru kada je njemačka kolona krenula. Poginuo je i ranjen veliki broj njemačkih vojnika, a razoružano je 11.250 vojnika i starješina.²⁴ U toku 14. maja ustaške snage su potisnule jedinice 51. divizije iz rejona Dravograda, prema položajima naših snaga na Poljani, gdje su se nalazile jedinice Tomšičeve brigade, dijelovi Šlandrove i Sedme vojvođanske brigade. Sa tom ustaškom grupaci-

²⁴ Petar S. Brajović, *Konačno oslobođenje*, str. 524—549; France Strle, *Veliki finale na Koroškem*, str. 253—266.

jom vođene su teške borbe u toku cijelog dana, i tek kada je komanda 5. britanskog korpusa odbila da uspostavi kontakt sa ustaškim generalima koji su predvodili tu grupaciju, ustaše su prihvatili pregovore sa nama. Pregovorima u Pliberškom Gradu, 15. maja oko podne, prisustvovali su brigadir Skot, komandant 14. divizije Ivan Kovačić i politički komesar 51. divizije Milan Basta koji je vodio pregovore, a sa ustaške strane — grupa njihovih generala. Brigadir Skot je podržao sve naše zahtjeve da se ustaše predaju jedinicama Jugoslovenske armije, što su ovi uporno željeli da izbjegnu, svjesni svojih zločina u ratu. Prema podacima iz monografije »Treća armija«, 15. maja je zarobljeno i razoružano više od 30.000 neprijateljskih vojnika i oficira (uglavnom domobrana i ustaša i oko 8.000 četnika), zajedno sa njihovim komandama. Između ostalih, zarobljeno je 12 ustaških generala i cjelokupno crnogorsko četničko rukovodstvo.²⁵

Tako je 15. maja 1945. godine, sedam dana nakon zvanične kapitulacije njemačkih oružanih snaga, izvojevana konačna sloboda i na našem tlu. Spajanjem motorizovanog odreda Četvrte armije i divizija Treće armije sa jedinicama Četvrte operativne zone bio je definitivno zatvoren strateški obruč oko njemačkih i kvislinških snaga, i slomljen poslednji neprijateljev otpor na tlu Jugoslavije. U toj velikoj bici i pobjedi zapažen doprinos dale su i jedinice Četvrte operativne zone Slovenije, smjelo i hrabro izvršavajući sve zadatke koji su pred njih postavljeni. Njihov doprinos i angažovanje došli su do izražaja naročito u trenucima zatvaranja i presijecanja puteva kojima su njemačke i kvislinške grupacije pokušavale da se izvuku iz naše zemlje, i kasnije — u procesu njihovog zarobljavanja i razoružavanja.

Svi ti uspjesi i pobjede ne bi bili mogući ni ostvareni bez zajedničkih dejstava velikog broja jedinica Jugoslovenske armije, prije svega Treće i Četvrte armije, i svih drugih, koje su izvršavale zadatke jedinstvenog plana završne ofanzive za konačno oslobođenje zemlje. U toj velikoj i zamašnoj operaciji na teritoriji Slovenije učestvovalo je nekoliko desetina brigada iz svih krajeva Jugoslavije, čiji su borci i starješine pripadali svim njenim narodima i narodnostima. U krvavom ratnom okršaju, konačno je izvojevana sloboda i ostvareno bratstvo i jedinstvo koje je plaćeno životima najboljih sinova svih naših naroda i narodnosti.

²⁵ Sreta Savić, Žarko Atanasković, *Treća Armija*, Novi Sad 1981, str. 327—328; *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945*, Vojnoistorijski institut, Beograd 1957, str. 713—715.